

Data wpływu/Received: 2.08.2019

Data przyjęcia do druku/Accepted for printing: 21.11.2019

Data publikacji/Published: 29.12.2019

Licencja/License: CC BY-SA 4.0

MAGDA URBAŃSKA

Idea sprawiedliwości naprawczej w mediacji

The Idea of Restorative Justice in Mediation

ORCID: 0000-0001-6967-6605, doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Zakład Pedagogiki Rodziny, Polska

Streszczenie

Sprawiedliwość naprawcza to idea, w centrum której stawiane jest naprawienie krzywdy i zadośćuczynienie. Nie skupia się na karze. Jej istotą jest włączenie wszystkich osób doświadczonych przestępstwem, zarówno osoby poszkodowanej, jak i sprawcy, a także społeczności lokalnej, w proces rozwiązywania problemów powstałych w wyniku przestępstwa oraz naprawienia szkody i cierpienia będących jego skutkiem. Sprawiedliwość naprawcza przede wszystkim dopuszcza do głosu osoby pokrzywdzone oraz umożliwia sprawcy dobrowolne przyjęcie odpowiedzialności za własne działanie. Bazuje na wspólnym ustaleniu, na drodze dialogu i negocjacji, satysfakcjonującego zadośćuczynienia. Jedną z form sprawiedliwości naprawczej są mediacje pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą, którzy przy pomocy bezstronnego i neutralnego mediatora mogą w sposób ugodowy rozwiązać spory powstałe w wyniku przestępstwa.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość naprawcza, mediacje pokrzywdzony–sprawca

Abstract

Restorative justice is an idea which centres around repairing the harms and compensation. It is not focused on punishment. Its essence is to engage everyone affected by the crime, both the victim, and the offender, as well as the local community in the process of solving the problems arising out of the crime and repairing the damage and suffering which are resulting from it. Most of all, restorative justice allows the victims to speak as well as it makes it possible for the offender to take responsibility for their own actions voluntarily. It is based on determining the satisfactory compensation jointly, through dialogue and negotiations. One of the forms of restorative justice is mediation between the victim and the offender who, with the assistance of an impartial and neutral mediator, may amicably resolve any disputes resulting from the crime.

Keywords: restorative justice, victim-offender mediation

Wstęp

Sprawiedliwość naprawcza to idea, która przeciwstawiana jest sprawiedliwości retributywnej, opierającej się na stosowaniu kary jako odpłaty za przestępstwo. Jej kluczowym pojęciem jest naprawienie krzywdy wyrządzonej w wyniku przestępstwa oraz zadośćuczynienie. Samo przestępstwo traktowane jest tutaj jako rodzaj konfliktu społecznego (Czarnecka-Działuk, 2014, s. 275; Waszkiewicz, 2009, s. 221). Sprawiedliwość naprawcza nie skupia się na ukaraniu sprawcy, ale na naprawieniu krzywdy, z uwzględnieniem potrzeb i interesów osoby pokrzywdzonej, która w sposób aktywny uczestniczy wraz ze sprawcą w procesie rozwiązywania konfliktów powstałych w wyniku przestępstwa.

Działania podejmowane w ramach sprawiedliwości naprawczej mogą przybierać różne formy. W Polsce idea ta łączona jest przede wszystkim z instytucją mediacji prowadzonej pomiędzy osobą pokrzywdzoną przestępstwem a sprawcą, w tym sprawcą nieletnim. W artykule podjęto próbę przedstawienia głównych założeń koncepcji sprawiedliwości naprawczej i ich realizacji w mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą, a także ukazania korzyści, które wynikają z tego sposobu rozwiązywania konfliktów.

Sprawiedliwość naprawcza

Sprawiedliwość naprawcza (*restorative justice*), nazywana też sprawiedliwością „restrytutywną”, „kompensacyjną” lub „zadośćuczynieniową”, „naprawczym systemem reakcji na przestępstwo”, „sprawiedliwością restaurującą” (Muszyska, 2010, s. 28–29), opiera się na naprawieniu krzywdy wyrządzonej przestępstwem (Wright, 1999, s. 16). Model ten odwołuje się do restytucji, czyli przywrócenia w miarę możliwości stanu sprzed przestępstwa, zadośćuczynienia osobie pokrzywdzonej rozumianego jako naprawa wyrządzonej krzywdy na skutek bezpośredniego i dobrowolnego udziału sprawcy oraz rozwiązania konfliktu spowodowanego przestępstwem pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą (Gruca-Miąsik, 2008, s. 714, 719). Według Consedine (2004, s. 12) przesłaniem sprawiedliwości naprawczej jest zastępowanie karania pojednaniem, zemsty na sprawcach – pomocą dla ofiar, alienacji i nieczułości – wspólnotą i zjednoczeniem, a negatywizmu i destrukcji – naprawą, przebaczeniem i łaską.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele definicji sprawiedliwości naprawczej. Marshall (za: Meier, 1999, s. 39) określa ją mianem procesu, „w którym spotykają się wszystkie strony związane z konkretnym przestępstwem, by wspólnie rozstrzygnąć, jak zaradzić skutkom przestępstwa i ich implikacjom na przyszłość”. Meier podkreśla, że sprawiedliwość naprawcza jest poszukiwaniem konstruktywnej reakcji na przestępstwo, jednak w taki sposób, by w proces rozwiązywania problemów wywołanych przestępstwem włączone zostały potrzeby ofiary oraz gotowość sprawcy do przyjęcia odpowiedzialności

za swoje działanie. Autor ten wskazuje również na dwa ważne elementy tego podejścia, mianowicie że sprawca nie ponosi kary narzuconej mu z zewnątrz, przez sąd, ale samodzielnie i dobrowolnie dystansuje się od przestępstwa poprzez np. zadośćuczynienie na rzecz ofiary lub osoby trzeciej, pracę na rzecz społeczności lokalnej czy przeprosiny, a także – co niezwykle istotne – osoba pokrzywdzona staje się pełnoprawnym partnerem w postępowaniu, odgrywając w nim aktywną rolę (Meier, 1999, s. 39–40). Jak twierdzi Consedine (1999, s. 206–207), celem procesu naprawczego jest uzdrowienie ran każdej osoby dotkniętej przestępstwem, łącznie z poszkodowanym i sprawcą, a poszukiwane rozwiązania koncentrują się na naprawie szkody. Proces ten nie stawia w centrum kary i zemsty, lecz skupia się na naprawie, dążąc do uzdrowienia zarówno jednostki, jak i społeczności. W Dyrektywie (2012, art. 2, pkt 1.d) pojęciem *sprawiedliwości naprawczej* obejmowane są „wszelkie procedury, dzięki którym ofiara oraz sprawca mają możliwość, pod warunkiem wyrażenia przez nich na to dobrowolnej zgody, czynnego udziału w rozwiązaniu kwestii będących wynikiem przestępstwa przy pomocy bezstronnej strony trzeciej”.

Sprawiedliwość naprawcza może przybierać różne formy. Wśród nich wymieniane są: mediacje sprawca–ofiara, rady sąsiedzkie, Sąsiedzkie Ośrodki Sprawiedliwości, Rady Wspólnoty, konferencje rodzinne, grupy orzekające (Wright, 1999, s. 23–24), konferencje grup rodzinnych, zgromadzenia wyrokujące (Dyrektywa, 2012, pkt 46). W Polsce idee sprawiedliwości naprawczej realizowane są głównie poprzez instytucję mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a dorosłym sprawcą czynu przestępczego (mediacje w sprawach karnych) oraz mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich (Tabernacka, 2018, s. 147). Idee sprawiedliwości naprawczej popularyzowane są również w środowisku szkolnym poprzez propagowanie mediacji szkolnych i rówieśniczych jako sposobu na rozwiązywanie konfliktów bez użycia przemocy (Standardy..., 2018, s. 192–193).

Mediacje pokrzywdzony–sprawca

Mediacje pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą definiowane są jako dobrowolny i poufny proces rozwiązywania sporów powstałych w wyniku przestępstwa (lub czynu karalnego w przypadku nieletnich sprawców) w drodze porozumiewania się pokrzywdzonego i podejrzanego lub oskarżonego (w tym nieletniego) z pomocą bezstronnego i neutralnego mediatora (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2019a, 2019b). Możliwość prowadzenia mediacji w sprawach karnych została wprowadzona do polskiego prawa karnego 6 czerwca 1997 r. i weszła w życie 1 września 1998 r., zaś mediacja w sprawach nieletnich – na mocy znowelizowanej 15 września 2000 r. i obowiązującej od 29 stycznia 2001 r. ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Bieńkowska, 2011, s. 4; 2012, s. 4).

Mediacja pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą może dotyczyć wszystkich przestępstw, a w przypadku sprawców nieletnich – wszystkich czynów karalnych. Podstawowym warunkiem prowadzenia mediacji jest dobrowolna zgoda pokrzywdzonego i sprawcy (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2019a, 2019b), choć – na co warto też zwrócić uwagę – nie wszystkie sprawy powinny być do mediacji kierowane (Kalisz, Zienkiewicz, 2009, s. 76, 83; Sitarz, Bem, 2015, s. 91–98; Kalisz, 2016, s. 173–174, 179–180).

Cele sprawiedliwości naprawczej znajdują swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w korzyściach, które niesie ze sobą mediacja pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa, przy czym korzyści te dotyczą nie tylko osób bezpośrednio w nią zaangażowanych, ale odnoszą się również do wymiaru sprawiedliwości i całego społeczeństwa. Literatura przedmiotu wskazuje, że dla osoby poszkodowanej mediacja oznacza m.in. współdecydowanie we własnej sprawie oraz jest szansą na uzyskanie satysfakcjonującego zadośćuczynienia. Zapobiega wtórnej wiktyimizacji ofiary. Poszkodowany ma także możliwość w wyniku spotkania ze sprawcą rozmowy z nim, pozbycia się lęku, który powstał w rezultacie doświadczenia przestępstwa, uzyskania informacji dotyczących przestępstwa bezpośrednio od sprawcy oraz zmniejszenia obaw związanych z przyszłością. Może wyrazić swoje emocje i uzyskać satysfakcję. Niebagatelne znaczenie ma również możliwość przebaczenia. W przypadku sprawcy mediacja pozwala na ujrzenie czynu z perspektywy osoby, która stała się jego ofiarą, przy czym nie jest to już ofiara anonimowa, a konkretny człowiek ze swoim cierpieniem, stratami i przeżyciami będącymi konsekwencją przestępstwa. Bezpośrednie spotkanie sprzyja przyjęciu odpowiedzialności za swój czyn, ale równocześnie jest współdziałaniem na rzecz niwelowania skutków przestępstwa, nierzadko także prowadzącym do zmniejszenia lub uniknięcia kary. Dla sprawcy mediacja staje się okazją do wzbudzenia w sobie żalu, skruchy, przeproszenia, wysunięcia propozycji zadośćuczynienia, niekiedy też pojednania z poszkodowanym. Korzyści z mediacji odnosi również wymiar sprawiedliwości, gdyż łączy się ona z odciążeniem sądów i obniżeniem kosztów wymiaru sprawiedliwości, w tym kosztów utrzymania zakładów karnych. Beneficjentem mediacji jest także całe społeczeństwo, co uwidacznia się w odbudowie zaufania społecznego do działań wymiaru sprawiedliwości oraz wzmocnieniu społeczeństwa obywatelskiego. Mediacja sprzyja edukacji prawnej, zwiększa poczucie bezpieczeństwa i sprawiedliwości, stanowiąc jednocześnie alternatywną wobec postępowania sądowego formę rozwiązywania konfliktów (Waluk, 1999, s. 113–115; Gromelska, 2007, s. 278–280; Waszkiewicz, 2009, s. 220; Siedlecka-Andrychowicz, 2009, s. 203–204; Skorupski, 2009, s. 52–64; Sitarz, 2015, s. 34–36). Równocześnie ze względu na swój wychowawczy i profilaktyczny charakter mediacja staje się narzędziem przeciwdziałania patologiom społecznym (Waluk, 1999, s. 115). Zawarcie satysfakcjonującej ugody może przyczyniać się również do

zapobiegania powrotowi do przestępstwa, co wydaje się szczególnie ważne w przypadku nieletnich sprawców (Waluk, 1999, s. 113; Czarnecka-Działuk, 2014, s. 278–283).

Podsumowanie

Mediacje prowadzone pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa są spotkaniem umożliwiającym rozwiązanie konfliktu powstałego w wyniku przestępstwa, z równoczesną możliwością naprawienia krzywd będących skutkiem danego czynu przestępczego. W trakcie mediacji do głosu dopuszczony zostaje poszkodowany, który ma szansę na uzyskanie satysfakcjonującej go formy zadośćuczynienia. Dla sprawcy to z kolei możliwość wzięcia odpowiedzialności za swoje czyny i naprawienia krzywdy, przy czym jest to jego autonomiczna decyzja wypracowana na drodze dialogu i negocjacji z osobą poszkodowaną jego działaniem. W mediacji konflikt wynikający z przestępstwa zostaje zwrócony osobom, których on bezpośrednio dotyczy, a nie jest jedynie reakcją instytucji państwa na przestępstwo połączoną z ignorowaniem ofiary, co Christie określa mianem *kradzieży konfliktu* (Wright, 1999, s. 20). Mediacja umożliwia tym samym respektowanie potrzeb i interesów osoby pokrzywdzonej przy równoczesnym jej aktywnym udziale w dialogu ze sprawcą na rzecz znalezienia takiego sposobu naprawienia krzywdy i zadośćuczynienia, które będzie satysfakcjonujące dla obu stron.

Literatura

- Bieńkowska, E. (2011). *Mediacja w sprawach nieletnich*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości.
- Bieńkowska, E. (2012). *Mediacja w sprawach karnych*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości.
- Consedine, J. (2004). *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*. Warszawa: Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej.
- Czarnecka-Działuk, B. (2014). Profilaktyczne aspekty sprawiedliwości naprawczej – prezentacja wyników badań nieletnich uczestników mediacji. W: M. Plucińska (red.), *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (s. 275–284). Poznań: Wyd. UAM.
- Dyrektwa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 ustalająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW. Pobrane z: http://www.kcik.pl/doc/dyrektwa_parlamentu_europejskiego_i_rady_2012_29_ue.pdf (1.07.2019).
- Gromelska, K. (2007). Mediacja jako jeden z obszarów działania pedagoga resocjalizacyjnego. W: I. Pospiszyl, M. Konopczyński (red.), *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego* (s. 275–288). Warszawa: Wyd. Pedagogium Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie.
- Gruca-Miąsik, U. (2008). Zadośćuczynienie. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (s. 713–721). T. 7. Warszawa: Żak.
- Kalisz, A. (2016). *Mediacja jako forma dialogu w stosowaniu prawa*. Warszawa: Difin.
- Kalisz, A., Zienkiewicz, A. (2009). *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Meier, B.D. (1999). Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji. W: B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary* (s. 39–54). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Ministerstwo Sprawiedliwości (2019a). *Informacja o postępowaniu mediacyjnym w sprawach karnych*. Pobrane z: <http://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/> (16.07.2019).
- Ministerstwo Sprawiedliwości (2019b). *Informacja o postępowaniu mediacyjnym w sprawach nieletnich*. Pobrane z: <http://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/> (16.07.2019).
- Muszyńska, A. (2010). *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Siedlecka-Andrychowicz, A. (2009). Mediacja w sprawach karnych. W: E. Gmurzyńska, R. Morek (red.), *Mediacje. Teoria i praktyka* (s. 203–215). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Sitarz, O. (2015). O mediacji w ogólności. W: O. Sitarz (red.), *Metodyka pracy mediatora w sprawach karnych* (s. 13–38). Warszawa: Difin.
- Sitarz, O., Bem, D. (2015). Mediacja w sprawach karnych – krok po kroku. W: O. Sitarz (red.), *Metodyka pracy mediatora w sprawach karnych* (s. 79–175). Warszawa: Difin.
- Skorupski, W. (2009). Racjonalnie o mediacji. W: M. Leśniak (red.), *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów wieku adolescencji* (s. 51–67). Kraków: Wyd. Krakowskiej Akademii im. A.F. Modrzewskiego.
- Standardy mediacji rówieśniczej i szkolnej w szkołach i innych placówkach oświatowych (2018). W: M. Michalak (red.), *Standardy ochrony praw dziecka* (s. 191–207). Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Tabernacka, M. (2018). *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Waluk, J. (1999). Kto i dlaczego wprowadza w Polsce mediację? W: B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary* (s. 106–120). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Waszkiewicz, P. (2009). Mediacja w sprawach nieletnich. W: E. Gmurzyńska, R. Morek (red.), *Mediacje. Teoria i praktyka* (s. 219–229). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wright, M. (1999). Geneza i rozwój sprawiedliwości naprawczej. W: B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik (red.), *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary* (s. 14–38). Warszawa: Oficyna Naukowa.